

Stort utrymme i texten ägnas således arkivarbetet och då framförallt en del större insamlingsinsatser och de många forsknings- och tjänsteresor Campbell gjorde till såväl Lappland som Irland, Hebriderna och Skottland. Resorna utanför Sverige gjorde honom internationellt känd och erkänd. Dels blev han bekant som en ivrig allmogeforskare med sitt fält både i Sverige och ute i Europa, dels blev han ett slags läromästare i arkiv- och metodfrågor. Både skotska och irländska forskare byggde upp sina arkiv och register med ULMA som förebild. De anammade dessutom arbetsmetoder för upptecknings- och uppmättningsarbete utvecklade vid arkivet i Uppsala. Att Campbell trivdes i rollen som ”lärare” märks inte minst i den efterlämnade korrespondensen, där han redogör för vikten av sitt instruktiva arbete hos, vad han i ett brev 1935 kallar ”de snälla naturbarnen i väster”. Med detta avser han de upptecknare som skulle samla material till de iriska och skotska arkiven.

Campbell har ofta karakteriserats som en forskare som var ”före sin tid”, som en föregångsman med ett slags evig aktualitet. Orvar Löfgren har exempelvis framhållit att Campbell till skillnad från von Sydow dels hade en för tiden ovanlig helhetssyn på sitt ämne, dels beredde samtiden viss plats i sina undersökningar. Han kallar honom därför ”en intressant pionjär” eftersom han hade ett samhällsvetenskapligt intresse och i teori och praxis förenade allmogeenografin med folkminnesforskningen. Även Bringéus framhåller Campbells helhetssyn som ett särskilt kännetecken på en för tiden ”otypisk” forskare.

Etnologen Mikael Vallström, som under flera år var verksam vid arkivet i Uppsala, har dock i några studier närmare analyserat och dissekerat Campbells forskning. Han visar där på ett synnerligen övertygande sätt, att Campbell knappast var före sin tid utan i allra högsta grad en produkt av den. Han satt, liksom sina samtida, fast i ett slags postkolonial diskurs om De Andra och hans undersökningar fogar därför in sig i tidens normerande tänkande, i det paradigm under vilket forskarna arbetade. Detta innebar t.ex. att han sökte gamla och genuina belegg för förhållandena i allmogesamfundet, att han ratade kunskap som han ansåg vara för modern och att han kontrollerade alla insamlade uppgifter för att säkerställa att de var ”sanna” och ”folkliga”. Genom dessa arbetsätt framstår han som en mycket typisk representant för sin tid.

Bringéus hänvisar i sin bok till Vallströms undersökningar, men ställer sig samtidigt mycket kritisk till dessa.

Han avfärdar dem som orättfärdiga och anakronistiska och menar t.o.m. att de är mer av ”hudflängning” än av analys. Det är beklagligt att Bringéus så kategoriskt avfärdar Vallströms resultat och inte vill inse värdet av dem som ideologikritiska kommentarer. Resultaten förtar ju på intet sätt – menar jag – värdet av Campbells forskning. Granskningarna är relevanta och intressanta särskilt som de har gett mycken ny kunskap om hur Campbell tänkte och agerade i sin roll som vetenskapsman. Bringéus väljer dock att inte gå på djupet med och verkligen penetrera Vallströms kritik. Det är en smula otillfredsställande eftersom detta är det enda ställe i boken där det ”bränner till” och författaren tar ordentlig ställning! I stället för att bara avfärda Vallströms slutsatser som irrelevanta och irriterande, borde Bringéus ha gett sig in på detta uppenbarligen minerade område om vem som får säga vad om Åke Campbell. En diskussion om varför det är så viktigt att beskriva Campbell som ”före sin tid” hade onekligen tillfört boken en viktig dimension.

Men även om det alltså funnes en del att tillägga och utveckla har Bringéus ändå, menar jag, gjort ett ytterst förtjänstfullt grundforskningsarbete genom att sammanställa boken om Campbell. Han har gått igenom ett enormt och disparat material och lyckats skapa ordning i det så att det blivit läsligt och överskådligt. Han har dock inte haft ambitionen att analysera och tränga på djupet, eller bedriva vad han kallar ”ett längre gående närstudium” av Campbells verksamhet. Boken är därför en kronologisk redogörelse mer än en problemorienterad studie av en forskare. Den som vill veta vem Campbell var får svar i boken, men den som vill veta vilken betydelse hans forskning haft eller hur den kan förstås som en del av sin tids paradigm, får söka i andra källor. Bringéus har dock ändå, med den bok han nu faktiskt skrivit, försett oss med ännu ett viktigt bidrag till ämnets äldre historia.

Agneta Lilja, Södertörns högskola

Britta Hammar och Pernilla Rasmussen: *Underkläder. En kulturhistoria*. Bokförlaget Signum, Stockholm 2008. 251 s., ill. English summary. ISBN 978-91-87896-93-4.

Britta Hammar och Pernilla Rasmussen har skrivit en vacker och kunskapsrik bok med titeln *Underkläder. En kulturhistoria*. Det är ett passande namn på en bok som verkligen sätter in korsetter och krinoliner, benkläder

och särkar i ett sammanhang. Vi får veta hur plaggen bars och hur de var sydda, och jag imponeras av alla fiffigheter som dåtidens skraddare och sömmerskor tänkt ut för att underplaggen skulle vara så ändamålsenliga som möjligt, och inte skava eller tynga i onödan. Verket är rikt illustrerat, vilket känns nödvändigt med ett sådant ämne, och tematiskt strukturerat efter vilket plagg eller århundrade som är i fokus. Ett kapitel handlar om snörliv, korsetter och torseletter, ett behandlar styvkjolar och ett fokuserar 1900-talets forande plagg. Även linnenömnaden, olika typer av material och diskussioner om modets effekter för hälsan har var sitt avsnitt. Totalt finns 16 kapitel i boken samt en dokumentationsbilaga med föremålsbeskrivning. Texten är späckad med citat och personliga inblickar av olika upplevelser av underkläder, vilket gör framställningen levande och rolig att läsa. Vi får veta hur man kunde smuggla varor i de stora fickor (pocher) som under 1700-talet bars under kjolen för att hålla ut dess vidd, och att smeden ibland kunde tillkallas för att han var den som bäst kunde snöra en flickas snörliv extra hårt tack vare sin styrka.

Författarna analyserar hur samhället interagerade med modet. Plaggen presenteras både som föremål i sig, där tyget, sömnadstekniken och mönsterkonstruktionen analyseras, och som ett klädesplagg insatt i en kultur och i ett sammanhang. Därför dyker exempelvis snörlivet upp flera gånger i boken, i olika kontexter, vilket är ett givande sätt att granska materialet. Vi får dels veta mycket om de enskilda plaggen, dels se hur de användes. Under 1700-talet var det sed för damer i välbeställda kretsar att gå i informell klädsel till långt fram på dagen, och damerna mottog gärna visiter, även av herrar, medan de klädde sig inför eftermiddagens och kvällens evenemang. Bruket av damer som klär sig med uppvaktande herrar i närheten känns igen både från 1700-talets måleri och från operor. Sedvänjan öppnade givetvis upp för flirt och inviter, ibland av mycket handgripligt slag. Hammar och Rasmussen berättar att det tydligen ingick i mäns friheter att tafsa under damernas kläder eller att tvinga till sig kyssar, medan kvinnorna fick värja sig bäst de kunde.

Vi är vana vid att fördöma vissa typer av plagg – förmodligen mest snörliv och krinoliner – men författarna visar att exempelvis snörlivet under 1700-talet även kunde vara värmande och stödjande, och en självklar stomme i kvinnans garderob. Dessutom kunde det vara ett välkommet hjälpmedel efter en graviditet för att stötta en trött rygg eller uppluckrade bäckenfogar. Likaså var krinolinställningen, när den dök upp i modet i mitten av

1800-talet, en innovation som var mycket mer praktisk än de flera lager av tyngande underkjolar som tidigare varit på modet. 1800-talets snörliv kunde däremot vara ett i särklass tyranniskt underplagg, ibland så hårt snörat att midjemåttet hamnade kring 50 centimeter, vilket knappast kan ha befrämjat hälsan.

Det är intressant att notera att även herrar kunde bära snörliv, vilket inte är så konstigt, när modet i början av 1800-talet krävde smal midja och välvt bröst för herrarna. Tidens officerare bar gärna maggördel, eftersom deras uniform krävde en god figur. Ett allmänt spritt plagg i den manliga garderoben var livstycet, som var både värmande och figurförbättrande. Gustav III bar under skjortan ett livstykke av bomull fodrat med siden den ödesdigra marskvällen när han sköts på Operan. Under 1700-talet proklamerade herrmodet förutom en smärt midja även vackra och fylliga vader, vilket ibland fick lösas med hjälp av lösvader, eller med tre par strumpor ovanpå varandra, vilket amiral Carl Tersmeden tog till så att benens form ”kunde passera”.

Bruket att bära underbyxor diskuteras också i boken, vilket var ett mode som inte blev vanligt för kvinnornas del förrän i slutet av 1800-talet och under 1900-talet. Fram till mitten av 1800-talet innehöll kvinnors garderob fler särkar än underbyxor, och som läsare ryser jag när jag läser om flickor som pulsade i hög snö på väg till skolan, och som frös illa med bara ben och underliv under kjolarna.

Före konfektionens intåg syddes de yttre kläderna och snörliven av skraddare och sömmerskor, medan linnenömnaden, dvs. särkar, skjortor, underkläder och även babykläder, kragar och sänglinne, utfördes av hushållets kvinnor. I äldre tid ingick sömnadsarbete som en självklar och viktig del i kvinnors arbetsuppgifter. Professorn i ekonomisk historia Anita Göransson har värderat kvinnors arbete i mitten av 1800-talet med textilproduktion i hemmet som representerande ett större värde än Sveriges järnexport vid samma tid. Ett arbete som ofta har osynliggjorts, men som var nödvändigt. Fruar, döttrar och systrar sydde åt män, fäder och bröder, klippte till skjortor och broderade kragar. Linnenömnaden kunde också ha en moralisk innebörd, eftersom de egenskaper som krävdes för att göra ett gott sömnadsarbete var noggrannhet, tålmod, renlighet och ordentlighet, som var eftersträvsvärda egenskaper för alla husmödrar. Att ägna sig åt linnenömnad var också en respektabel syssla för ogifta kvinnor som behövde försörja sig själva, även om det inte var särdeles inkomstbringande.

Underkläder. En kulturhistoria är en vacker och in-

tressant bok som jag varmt kan rekommendera för alla som vill fördjupa sig i hur människor levde förr. Boken sträcker sig in i vår tid, och många läsare kommer att känna igen sig i genomgången av det sena 1900-talets och tidiga 2000-talets underkläder. Och vi som klagat över forna tiders trånga snörliv, kan fundera över våra dagars stringtrosor och bara midjor vintertid. Det var inte bara förr som modet kunde vara hälsovådligt!

Eva Helen Ulvros, Lund

Roland Andersson, Margareta Andersson, Rune Bondjers, Johan Knutsson: *Dalmåleri. Dalmålarna – deras liv och verk*. Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund och Dalarnas museum i samarbete med Nordiska museet, Falun 2007. 607 s., ill. ISBN 978-91-87466-85-4.

I snart sagt varje gård i Järvsö socken i Hälsingland står ett cirka två meter högt mörkblått skänkskåp med vit marmorering. Dörrspeglarna är dekorerade med en stiliserad blombukett i röd bandrosett och har röda lister. Skåpen kan bära initialer och datering från 1800-talet. De har förutsatts ha en lokal snickar- och målarverkstad som proveniens. Ett "Jarscheskåp" är ett signum för socknen. När Göran Gudmundsson, bördig från en storgård i Järvsö, skrev "Kulturella variationer i Hälsingland med särskild hänsyn till möbelmåleriet i Järvsö socken under 1700- och 1800-talet", en trebetygsuppsats i etnologi vid Uppsala universitet för professor Phebe Fjellström 1973, fastslog han utan belägg och minsta tvekan att de hade tillverkats i Järvsö. Vare sig lokalisering eller precisering av verkstad har gått att uppbringa. Snickare och målare har varit omöjliga att identifiera. Tills nu, med denna bok.

Järvsöskåpen, som tillhör vårt lands mest karaktäristiska allmogemöbler, är inte gjorda av hälsingar utan av dalfolk. Förmodligen köptes de på Skästra marknad eller på kyrkbacken; det finns dokumenterat att en mas brukade saluföra sina möbler utanför Enångers kyrka på söndagar. Möblerna tillverkades i Dalarna för att fraktas till angränsande landskap för avsalu. En "säker" Järvsöskåpmålare har uppdagats i Erik Andersson, "EAS från Rättvik", som 1825 signerade och daterade ett skåp som nu finns i Nordiska museets ägo. Vad vi ännu inte vet är hur denna speciella möbeldekor uppstått och begränsats till Järvsö. Rune Bondjers vid Dalarnas museum har funnit att beställare av dalmålningar gjorde

detaljerade noteringar. Huruvida Järvsöskåpen kommit till på detta sätt eller är en dalmålares smarta skapelse återstår att utröna.

Bokens omslag är träffande. Det visar två interiörer efter "Bäck-pojkarna" i gården Mårtes i Edsbyn, nu Ovanåkers hembygdsgård i sydvästra Hälsingland med Dalarna tvärs över skogen. Färgskalan går i gult, grönt, rött på vitt – alltså var de rättvikare. Leksandsmålarna, som den produktive "AAS" från Ullvi, målade i blått och rött på vitt. Ena inredningen består av *taflor* med bibliska motiv, som målarna bar med sig ihoprullade och kompletterade med schablonering, marmorering, stänkmålning och träådringsteknik då de sattes upp i gårdarna. Den andra interiören är schablonmålade i till synes rosa och grönt med ett blått skåp i blickfånget. Skåpet kröns av en halvcirkel som går igen i de blå takbårderna.

När Mårtes byggdes på med en våning på 1830-talet var Jonas Hertman, som målat herrstugan, död sedan länge. Hälsinglands främste målare under 1700-talet var den stadsutbildade allmogemålaren Jonas Hertman i Bollnäs, allmogemålaren Gustaf Reuter i Delsbo och stadsmålaren Paul Hallberg i Hudiksvall som opåverkad av allmogekulturen dekorerade storbondgårdars inredningar till borgerliga gemak. Dalmålare såg sin chans när en socken saknade egna målare. I Ljusdal i nordvästra Hälsingland påträffas sällan dalmålningar, eftersom där fanns stormålaren Anders Ädel. Mårtes herrstuga kompletterades emellertid med en dörrväktare resp. ryttare av Lisserkers Olof Olsson från Altsarbyn i Rättvik 1834. Det vi nu uppfattar som anakronistisk stilbrytning sågs på annat sätt av 1800-talets allmoge, som vurmade för grällt, grant måleri, gärna med irrationella kontrasterande inslag.

Skribenterna behandlar inte komplexa problemområden som perceptionsteorier, hur en ny stil uppstår i en syntes av det på platsen givna, impulser från moden och egensinnigt skapande, hur dalmålarna lyckades penetrera identitetsstarka socknars estetik (jfr Ur Hans Hansson och Mårs Anders Andersson i Bommens i Västeräng med Dalkarls Hans Hansson i två gårdar i Mora och Karl Gustaf Bäck i Östansjö, samtliga i Delsbo där Reuter dominerat), eller Järvsöskåpens uppkomst. De nämner inte ett typiskt Ädelmotiv, drapering kring kors med blomsterkrans, signerat 1856, drängen EHS från Rättvik i Per Hans i Fjärdsäter i Delsbo. Här har vi att göra med en dalmålare som skamlöst kopierat Hälsinglands främste allmogemålare under 1800-talet. Dalmålarnas förhållande till hälsingarna hör till framtida forskningsuppgifter.